

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗЛОЧИННИЙ ВПЛИВ» У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню поняття «злочинний вплив», яке було введено до Кримінального кодексу України Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», та його співвідношення з інститутом співучасті у вчиненні злочину, зокрема з об'єктивними ознаками співучасників у вчиненні злочину, а також із протиправним впливом. Автор доходить висновку про можливість вузького та двох форм широкого розуміння цього поняття, до того ж злочинний вплив можна розглядати не тільки в кримінально-правовому, але й у кримінологічному контекстах. Зазначено, що злочинний вплив є частиною ширшого поняття протиправного впливу, однак, на відміну від інших видів протиправного впливу, злочинний вплив через свою суспільну небезпечність обмежується державою саме за допомогою норм кримінального права.

Визнано, що поняття злочинного впливу, введене до вітчизняного кримінального законодавства, має серйозні недоліки, а тому є вкрай невдалим та практично не застосовним. Не тільки поняття злочинного впливу, викладене в примітці до ст. 255 КК України, але й склад злочину, передбачений ст. 255-1 КК України (умисне встановлення або поширення злочинного впливу у суспільстві), є такими, що потребують суттєвого доопрацювання з боку законодавця.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, співучасть у злочині, злочинна діяльність, принцип верховенства права.

Постановка проблеми. Внесення змін до будь-якого закону потребує їх попереднього тривалого, ґрунтовного аналізу та обговорення у фаховому середовищі. Кримінальний кодекс України (далі – КК України), попри особливе місце в правовій системі України, на жаль, не захищений від змін, які не проходять такої попередньої ретельної перевірки. Правильність вжитих формулювань іноді виглядає сумнівною, а наслідки їх запровадження можуть негативно вплинути на правозастосовну практику, дотримання прав людини та кримінально-правову політику держави загалом. Змінами, прийняття яких може мати такі наслідки, з великою часткою вірогідності є введені до КК України поняття злочинного впливу та підвищеного злочинного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки поняття злочинного впливу було включено до КК України порівняно нещодавно, досліджень із вказаної тематики наразі обмаль. Водночас щодо цього вже висловилися такі вчені, як О. Бахуринська, А. Вознюк, В. Речицький, М. Хавронюк. Окрім того, науковими дослідженнями пов'язаних проблем, зокрема співучасті у вчиненні кримінальних правопорушень та ефективної протидії організованій

злочинності, у різний час займалися П. Андрушко, Ю. Баулін, І. Богатирьов, В. Бурдін, Н. Гуторова, О. Кваша, О. Костенко, В. Куц, О. Литвак, М. Мельник, А. Музика, В. Навроцький, Є. Стрельцов, В. Тацій, В. Тихий, Н. Ярмиш та багато інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону № 671-ІХ викладено в новій редакції ст. 255 КК України, яка відтепер передбачає кримінальну відповідальність за такі злочини, як створення, керівництво злочинною організацією або злочинною спільнотою, а також участь у них, у тому числі вчинені суб'єктом підвищеного злочинного впливу, а також доповнено розділ ІХ КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» трьома новими статтями, якими передбачена кримінальна відповідальність за:

– умисне встановлення або поширення у суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у ч. 5 ст. 255 КК України (ст. 255-1). При цьому ч. 5 ст. 255 КК України передбачає кримінальну відповідальність за створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами, участь у ній та створення злочинної спільноти, якщо вони вчинені особою, яка здійснює

злочинний вплив, або особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі»;

– організацію, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) (ст. 255-2);

– звернення до особи, яка завідомо для винного може здійснювати злочинний вплив, зокрема до особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», з метою застосування нею злочинного впливу [1].

Згідно з приміткою до нової редакції ст. 255 до тексту КК України введено два нових ключових поняття: «злочинний вплив» та «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», від правильного розуміння яких залежить можливість кримінально-правової кваліфікації діянь особи за зазначеними вище новими статтями та розуміння ознак нових складів кримінальних правопорушень.

Перед здійсненням безпосереднього аналізу поняття злочинного впливу, визначеного у п. 1 примітки до ст. 255 КК України, спробуємо з'ясувати лексичне значення відповідних слів шляхом філологічного тлумачення. У кримінально-правовій науці та практиці філологічне тлумачення знаходить своє застосування для правильного розуміння та реалізації відповідних норм [2, с. 96]. Під таким тлумаченням розуміють з'ясування змісту правової норми шляхом аналізу її текстового вираження під кутом зору його лексико-семантичних, лексико-граматичних, морфологічних, синтаксичних характеристик [3, с. 253].

Отже, цей спосіб юридичного тлумачення пов'язаний передовсім із з'ясуванням лексичного значення слів, вжитих у словосполученнях (у цьому випадку – це слова «вплив» і «злочинний»), та спробою об'єднання значень цих слів у єдину логічну конструкцію для загального розуміння того, що може означати словосполучення «злочинний вплив» узагалі та в розумінні кримінального закону зокрема.

Словник української мови надає такі визначення: *вплив* – це дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета; *бути під впливом* – робити щонебудь, зважаючи на дії, думки певної особи або на певні обставини; *впливати* – діяти певним чином на кого-, що-небудь [4, с. 751]. Аналогічне визначення надано і в більш сучасному Великому тлумачному словнику сучасної української мови [5, с. 205].

Своєю чергою, відповідно до зазначених словників прикметник «злочинний» стосується

іменника (особи або явища), який: 1) є злочином, містить злочин; 2) чинить, учинив злочин; 3) заслуговує на осуд, неприпустимий [5, с. 605; 6, с. 464].

Отже, з огляду на аналіз значень слів «вплив» та «злочинний» словосполучення «злочинний вплив» може означати:

а) вплив, який сам по собі є злочином, тобто певну дію особи, яка є злочинною і яка виявляється, діє певним чином стосовно визначеної особи (наприклад, заподіяння тілесних ушкоджень), предмета (наприклад, крадіжка майна) або особи і предмета (наприклад, грабіж чи розбій). Такий вплив можна охарактеризувати як злочинний у його буквальному, **вужькому** розумінні;

б) вплив, який чинить, здійснює процес вчинення злочину або вже вчинений злочин на кого-, що-небудь, наприклад, на ситуацію в певному регіоні чи в суспільстві загалом. Такий вплив можна охарактеризувати як злочинний у **широкому** розумінні, коли, наприклад, особа, вчиняючи злочин у присутності неповнолітніх, формує в їхній свідомості уявлення про вседозволеність та безкарність такої поведінки, або може травмувати їхню психіку, або коли вчинений терористичний акт впливає на безпекову ситуацію в певному місті чи країні загалом.

На відміну від злочинного впливу в його вужькому розумінні, видається, що такий злочинний вплив сам по собі не може бути злочином. Водночас, аналізуючи положення КК України, можна знайти низку норм, у яких наявність цього впливу має свою кримінально-правову оцінку, наприклад:

– відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України однією з обставин, що обтяжує покарання, є вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього;

– відповідно до ч. 2 ст. 299 КК України вчинення жорстокого поводження з тваринами у присутності малолітнього чи неповнолітнього є кваліфікуючою ознакою цього кримінального правопорушення;

– у ч. 2 ст. 181, частинах 3, 4 ст. 302; частинах 2, 3 ст. 307; ч. 3 ст. 309; ч. 2 ст. 317 при формулюванні кваліфікуючих складів злочинів вжито такі словосполучення, як «ті самі дії, поєднані з втягуванням в діяльність групи неповнолітніх...», «ті самі дії, вчинені із залученням неповнолітнього...» або «ті самі дії, вчинені із залученням малолітнього...» [7].

Як убачається з нумерації статей, більшість із зазначених кримінальних правопорушень

належать до кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності або проти здоров'я населення. Очевидно, це відображає політику українського законодавця, спрямовану на посиленій захист неповнолітніх як більш вразливої категорії осіб від наркоманії, розвитку у них аморальних поглядів та деформованого уявлення про соціальні цінності.

Про наявність такого злочинного впливу та необхідність його врахування при призначенні покарання як неповнолітнім, які вчинили злочин, перебуваючи під цим впливом, так і дорослим, які здійснювали такий вплив, зазначив ще у 2004 році Пленум Верховного Суду України у Постанові «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» [8].

Окремої уваги під кутом зору дослідження злочинного впливу в **широкому** розумінні також заслуговують статті КК України, які передбачають кримінальну відповідальність, зокрема, за втягнення малолітніх, неповнолітніх у зайняття проституцією (частини 3, 4 ст. 303); втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми (ст. 304); спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323) та схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами (ст. 324) [7]. Вочевидь, ці кримінальні правопорушення є своєрідною спробою законодавця криміналізувати злочинний вплив у його широкому розумінні.

в) вплив, який заслуговує на осуд, є неприпустимим. Ідеться про певну дію особи, яка виявляється стосовно іншої особи чи предмета і яка є неприпустимою, заслуговує на осуд. Проте такі, на перший погляд, протиправні, дії особи можуть не перебувати в кримінально-правовій площині (наприклад, подружня зрада чи відмова батьків від хворої новонародженої дитини в пологовому будинку), а тому і такий вплив стосується не кримінально-протиправних діянь, а моральних чи релігійних переконань. У зв'язку з цим може скластися думка, що таке уявлення про злочинний вплив має найменший інтерес для кримінального права. Однак з огляду на те, що одним із визначених у ст. 1 КК України завдань кримінального закону є запобігання кримінальним правопорушенням (загальна превенція), цілком вірогідно, що вияв суспільством негативного ставлення до певних діянь осіб може відігравати і превентивну роль стосовно вчинення ними нових злочинів.

Нескладно помітити, що злочинний вплив у його вузькому розумінні має виражену кримінально-правову природу, оскільки одним із найголовніших завдань кримінального закону є визначення суб'єктивних та об'єктивних ознак злочинності (кримінальної протиправності) впливу, тобто визначення ознак складу конкретного кримінального правопорушення. Водночас злочинний вплив у другому та третьому значеннях, окрім кримінально-правової, має також кримінологічну складову, оскільки саме кримінологія вивчає злочинні прояви та їхні детермінанти, напрями протидії їм, злочинність як соціальне явище загалом [9, с. 9].

У зазначених вище словниках під впливом розуміються лише певні дії, тобто активна поведінка особи. Втім, говорячи про кримінологічне значення злочинного впливу, можливо припустити, що не тільки злочинна дія, а й злочинна бездіяльність особи має негативний вплив на кого- чи що-небудь. Однак з кримінально-правової точки зору важко уявити ситуацію, коли злочинна бездіяльність особи впливає на інших осіб чи явища, навпаки – вона набуває значення в тих випадках, коли особа не втрутилась і не відвернула певний негативний вплив з боку інших осіб чи явищ, за умови, звичайно, що вона була зобов'язана і могла це зробити.

Окрім поняття «злочинний вплив», КК України також оперує такими формулюваннями, як «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити виконанню службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення» (ст. 343 «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця»), «незаконний вплив» (ст. 344 «Втручання у діяльність державного діяча») та «протиправний вплив» (ст. 369-3 «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань»). Враховуючи, що поняття «право» та «закон» співвідносяться як ціле та його частина, і закон є лише однією з форм існування права, логічно, що поняття «протиправний вплив» та «незаконний вплив» мають так само співвідноситись між собою. При цьому злочинний вплив у розумінні певних дій особи, які є злочинними, вже постає як крайня форма незаконного впливу, яка через свою суспільну небезпечність починає регламентуватися державою крізь призму норм кримінального права як ефективного засобу протидії йому.

Попри те, що в диспозиціях зазначених вище статей використано доволі загальні

формулювання, законодавець зміг у кожному конкретному випадку хоча б частково вказати на певні об'єктивні та суб'єктивні особливості відповідних впливів, зокрема:

– диспозиція ч. 1 ст. 369-3 КК України хоча й не містить прямого визначення поняття протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, проте визначає перелік діянь, які становлять його об'єктивну сторону (підкуп, примушування, підбурювання), і цей перелік, що дуже важливо, є вичерпним. Окрім того, у примітці до ст. 369-3 КК України прямо вказано на те, хто може бути суб'єктом злочину, передбаченого цією статтею, – особи, передбачені ч. 2 ст. 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», хоча формулювання, вжиті в цьому законі, не є ідеальними. Водночас у статтях 343 та 344 КК України не конкретизовано об'єктивні ознаки відповідних впливів, оскільки в обох випадках законодавець вживає формулювання «вплив у будь-якій формі»;

– кожна з трьох зазначених статей містить вказівку або на специфічного потерпілого, стосовно якого вчинено злочин та було спрямовано відповідний вплив (працівник правоохоронного органу, судовий експерт, Президент України тощо), або на специфічний об'єкт такого впливу – офіційні спортивні змагання;

– кожна з трьох аналізованих статей вказує на певну особливість суб'єктивної сторони такого впливу – його мету (перешкоджання виконанню службових обов'язків особою, прийняття нею незаконного рішення, одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи тощо).

Повертаючись до поняття злочинного впливу в розумінні п. 1 примітки до нової редакції ст. 255 КК України, зазначимо, що відповідно до цього пункту під злочинним впливом розуміються *будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності*. Згідно з п. 2 цієї ж примітки під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», розуміється *особа, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив*.

Очевидно, що таке розуміння злочинного впливу суттєво відрізняється від розглянутих вище. Аналізуючи зазначені в примітці до ст. 255 КК України дефініції, слід звернути увагу на таке.

1) Щодо нелогічності визначення злочинного впливу в КК України

Злочинний вплив у такому розумінні може вчинятися лише шляхом активної форми поведінки, оскільки у самому визначенні прямо вказано на те, що ним є певні дії особи. Наведене визначення поняття злочинного впливу можна розділити на три логічні частини:

– у першій, загальній, частині вказано на те, що злочинний вплив – це будь-які дії особи;

– у другій і третій частинах послідовно перелічено певні ознаки такої особи: суб'єктивні (наявність авторитету, інших особистих якостей чи можливостей) та об'єктивні: особа, *по-перше*, сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність; *по-друге*, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Такий поділ визначення на частини дає можливість звернути увагу на суттєву помилку, якої припустився законодавець. Із нього випливає, що злочинний вплив – це будь-які дії особи, але водночас наступні дві частини визначення не стосуються саме цих дій, не конкретизують їх і не вказують на певні особливості чи відмінні ознаки таких дій від інших, а натомість зазначають певні специфічні ознаки особи, яка їх вчиняє.

Інакше кажучи, якщо керуватися таким визначенням, то злочинним впливом мають визнаватися будь-які дії особи, яка має перелічені вище суб'єктивні (авторитет чи інші особисті якості) та об'єктивні ознаки (координація злочинної діяльності чи розподіл активів, спрямованих на її забезпечення тощо), а не власне сприяння, спонукання чи координація нею злочинної діяльності. Отже, визначення злочинного впливу в примітці до ст. 255 КК України є нелогічним та беззмістовним.

Виправляючи цю помилку, можна припустити, що законодавець, імовірно, мав на увазі таке розуміння злочинного впливу: злочинний вплив – це будь-які дії особи, яка має авторитет, інші особисті якості чи можливості, **і які полягають** у сприянні, спонуканні, координації або здійсненні нею іншого впливу на злочинну діяльність, організації або безпосередньому розподілі коштів, майна чи інших активів (доходів

від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Однак таке уточнення усуває лише значення вище надолік, тоді як, окрім нього, є ще низка інших, не менш суттєвих.

2) Щодо співвідношення злочинного впливу та співучасті у вчиненні злочину

Із наведеного визначення легко помітити, що концепція злочинного впливу принаймні частково перетинається з інститутом співучасті у вчиненні злочину. Зокрема, об'єктивні ознаки злочинного впливу (сприяння, спонукання, координація або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організація або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності) частково містять у собі об'єктивні ознаки співучасників злочину, визначені ст. 27 КК України, а саме:

– організатора злочину – передовсім це стосується координації злочинної діяльності. Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, координацією є погодження, зведення до відповідності, установа взаємозв'язку, контакту в діяльності людей або між діями чи поняттями, а організацією у значенні певної дії – створення, заснування чого-небудь, залучення до цього інших; забезпечення, влаштування чого-небудь; згуртування, об'єднання когось із певною метою; зосередження, мобілізація, спрямування когось на що-небудь [5, с. 572, 853]. Очевидно, що деякі з перелічених значень слів «координація» та «організація» є подібними між собою.

Відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації [7]. Водночас Верховний Суд України у Постанові «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» вказав, що в простих формах співучасті діями організаційного характеру є, зокрема, координація поведінки інших співучасників, а керування вчиненням злочину (злочинів) може полягати у координації злочинних дій інших співучасників. Те саме Верховний Суд вказав у цій Постанові і стосовно керування організованою групою

або злочинною організацією: керування ними може полягати, зокрема, у координації дій їхніх учасників, а основна мета організатора такої групи – це утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю [10].

Стосовно організації або безпосереднього розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності, ситуація дещо складніша. КК України безпосередньо не вказує на ці дії як на об'єктивні ознаки організатора злочину. Водночас Верховний Суд у вже згаданій Постанові зазначив, що забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації як об'єктивна ознака їх організатора може полягати і в організації постачання їй коштів іншими особами, і в безпосередньому здійсненні такого фінансування [10]. Здавалося б, цього цілком достатньо для висновку, що діяння у формі організації або безпосереднього розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, не охоплюються об'єктивними ознаками організатора злочину. Однак у цій самій Постанові далі Верховний Суд вказує, що в такий спосіб (організації постачання коштів іншими особами чи безпосереднього його здійснення) кошти можуть спрямовуватись на фінансування витрат, пов'язаних як із функціонуванням організованої групи чи злочинної організації, так і зі вчиненням конкретного злочину, тобто на організацію або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності. Попри таку доволі розмиту позицію Верховного Суду, забезпечення фінансування злочинної діяльності і організація або безпосередній розподіл активів, спрямованих на забезпечення цієї діяльності, на нашу думку, все-таки є різними за своєю суттю діями: вони, по-перше, логічно сліднують одне за одним як послідовні етапи (без попереднього фінансування не буде чого розподіляти), а по-друге, є різними за своїм обсягом та метою. У зв'язку з цим організація або безпосередній розподіл активів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, не можуть вважатися об'єктивними ознаками організатора злочину. Це, звичайно, не виключає вірогідності того, що ці дії (і забезпечення фінансування, і організація або безпосередній розподіл активів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності) можуть вчинятися послідовно однією й тією самою особою;

– підбурювача злочину – що стосується спонукання до злочинної діяльності. Відповідно до ч. 4 ст. 27 КК України підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення [7]. Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, спонуканням є викликання у кого-небудь бажання робити що-небудь; змушування, схилення, заохочення до якоїсь дії, певного вчинку, а схиленням – наведення, спрямування, приваблення до кого-, чого-небудь [5, с. 1374, 1420]. Через те, що словник безпосередньо вказує на тотожність значень слів «спонукання» та «схилення», розрізнити об'єктивні ознаки спонукання до злочинної діяльності та схилення іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення видається неможливим. Вказівка на певні специфічні способи (умовляння, підкуп, погроза, примус) схилення до вчинення кримінального правопорушення не вирішує цієї проблеми через те, що перелік цих способів у ст. 27 КК України є невичерпним, як, власне, і перелік діянь, за допомогою яких здійснюється злочинний вплив;

– пособника у вчиненні злочину – що стосується сприяння злочинній діяльності. Відповідно до ч. 5 ст. 27 КК України пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла різними способами сприяти приховуванню кримінального правопорушення. Під сприянням розуміється позитивний вплив на що-небудь; створення відповідних умов для здійснення, виконання чого-небудь; подання допомоги у чому-небудь; бути причиною або наслідком виникнення чи існування чого-небудь; створення, викликання бажання виконувати яку-небудь дію; потурання кому-небудь [5, с. 1377]. Враховуючи, що пособник є єдиним співучасником, який може виконувати частину об'єктивної сторони злочину шляхом бездіяльності (сприяння через усунення певних перешкод для вчинення злочину шляхом невиконання своїх обов'язків), видається, що саме таке пособництво можна чітко відділити від злочинного впливу, оскільки ним є лише певні дії особи з огляду на пряму вказівку на це в примітці до ст. 255 КК України.

Аналізуючи положення ч. 5 ст. 27 КК України, можна дійти висновку, що законодавець на пряму розділяє два види сприяння пособника: сприяння вчиненню кримінального правопорушення

іншими співучасниками та сприяння приховуванню кримінального правопорушення. З огляду на дуже широке визначення злочинного впливу, зокрема через сприяння злочинній діяльності, обидва зазначені види сприяння пособника одночасно збігаються з об'єктивними ознаками злочинного впливу, якщо здійснюються шляхом активної поведінки (певних дій).

Оскільки при визначенні співучасників у ст. 27 КК України законодавець жодним чином не вказав на їхні суб'єктивні ознаки (окрім загальної вказівки у ст. 26 про спільність та умисність їх кримінально-протиправної діяльності), як і Верховний Суд у Постанові «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», суттєвою рисою, яка могла б допомогти відмежувати злочинний вплив від дій співучасників злочину, є вказівка на суб'єктивні ознаки особи, яка здійснює злочинний вплив. Передовсім це стосується авторитету особи, під яким розуміється її поважність, користування впливом, певною повагою [5, с. 8]. Про реальну наявність певного авторитету особи можна говорити особливо у випадку, коли йдеться про «ворів у законі».

Водночас, оскільки перелік ознак особи, яка здійснює злочинний вплив, є невичерпним (вказівка на «будь-які якості чи можливості») та альтернативним (на це вказує використання сполучника «чи»), це унеможливорює проведення відмежування за запропонованим критерієм. Враховуючи, що під якостями особи розуміються ті чи інші характерні ознаки, властивості, риси кого-небудь, тобто радше якісь суб'єктивні характеристики особи (розсудливість, аналітичний склад мислення тощо), а під можливостями – внутрішні сили, ресурси та здатності особи, тобто більше її об'єктивні характеристики (витривалість, певна матеріальна забезпеченість чи службове становище) [5, с. 1647, 684], необхідності вказівки на авторитет особи, яка здійснює злочинний вплив, у примітці до ст. 255 КК України, в принципі, немає. Окрім того, складно уявити ситуацію, коли будь-який зі співучасників злочину або взагалі будь-який правопорушник вчиняє злочин, не використовуючи тією чи іншою мірою свої особисті якості чи можливості (фізичну силу, службове становище, спеціальні знання тощо).

Вкрай важливо звернути увагу на те, що законодавець у розділі XI КК України встановлює кримінальну відповідальність не за безпосереднє здійснення злочинного впливу, тобто вчинення діянь, які становлять його об'єктивні ознаки

(наприклад, спонукання до злочинної діяльності), а за інші діяння, пов'язані з цим впливом: його умисне встановлення або поширення в суспільстві (ст. 255-1 КК України) та звернення з метою його застосування (ст. 255-3 КК України). Можна припустити, що за логікою законодавця здійснення злочинного впливу – це одне, а його встановлення чи поширення у суспільстві – зовсім інше. При цьому можна уявити ситуацію, коли здійснювати злочинний вплив може одна особа, а вже встановити чи поширити її вплив у суспільстві в подальшому – інша, наприклад, член злочинної організації, очолюваної такою особою.

На нашу думку, таке формулювання складу злочину, передбаченого ст. 255-1 КК України, є вкрай невдалим, оскільки породжує багато питань стосовно кримінальної відповідальності і особи, яка гіпотетично здійснює злочинний вплив, і осіб, які його встановлюють або поширюють у суспільстві, і взагалі співучасників злочину, зокрема:

– якщо йти за такою логікою, що здійснення злочинного впливу не є кримінально караним діянням за новими статтями розділу XI КК України, то порівняння об'єктивних ознак злочинного впливу з об'єктивними ознаками співучасників злочину, в принципі, не потрібне: спонукаючи когось до злочинної діяльності або сприяючи чи координуючи її, особа, з одного боку, здійснює злочинний вплив, що не є злочином, і тому не має жодного значення, а з іншого боку, одночасно підбурює когось до вчинення злочину або організовує його вчинення, що вже має кримінально-правове значення та кваліфікується як відповідний злочин з урахуванням положень Загальної частини КК України про співучасть у вчиненні злочину. Однак чи можна вважати здійснення злочинного впливу однією особою на іншу або навіть на декількох інших осіб готуванням або замахом на його подальше умисне встановлення або поширення у суспільстві? Якщо так, то такі дії утворюють ідеальну сукупність злочинів і мають кваліфікуватися одночасно як співучасть у вчиненні відповідного злочину та готування або замах на вчинення злочину, передбаченого однією з частин ст. 255-1 КК України. Проте чи не порушує існування такої ідеальної сукупності злочинів фундаментального принципу заборони притягнення особи до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу, передбаченого ч. 3 ст. 2 КК України? Можливо припустити, що якщо особа здійснює злочинний вплив

(наприклад, спонукає когось до злочинної діяльності чи координує таку діяльність) без мети його подальшого поширення або встановлення у суспільстві, то такі дії не мають кваліфікуватися як готування чи замах на вчинення злочину, передбаченого ст. 255-1 КК України. Однак слід визнати, що така позиція щодо відмежування за критерієм мети здійснення злочинного впливу є не тільки вкрай суб'єктивною та очевидно залежною від позиції прокурора та суду, а й потребує неабияких процесуальних зусиль, щоб довести її існування або неіснування стороною обвинувачення чи захисту.

Таке «паралельне існування» кримінально некараного здійснення злочинного впливу та кримінально караної співучасті у вчиненні злочину також змушує задуматись і над іншою проблемою. За загальним правилом, кримінально-правова оцінка дій будь-якого співучасника злочину на пряму залежить від дій виконавця цього злочину: якщо він вчинив закінчений або незакінчений злочин, то й інші співучасники вчинили відповідну організацію, підбурювання чи пособництво злочину або готування чи замах на них, якщо ж виконавець не вчинив злочину взагалі, то й самої співучасті немає, ніхто нічого не вчиняв. Однак, чи можемо ми сказати, що злочинного впливу не існувало, якщо особа не вчинила злочин унаслідок того, що, наприклад, спонукання до злочинної діяльності було невдалим або вона просто не піддалась йому? Очевидно, що певний вплив існував, але через певні об'єктивні чи суб'єктивні фактори його, наприклад, могло виявитись недостатньо для того, щоб особа, на яку він був спрямований, вчинила злочин. Однак такий вплив навряд чи можна визнати злочинним у кримінально-правовому розумінні, оскільки в такому разі немає злочинної діяльності, про яку на пряму говорить примітка до ст. 255 КК України. Водночас, на нашу думку, такий вплив усе одно до певної міри є небезпечним для суспільства в тому розумінні, що його метою є виникнення злочинної діяльності у ньому;

– діяння «встановлення» та «поширення» потребують уточнення та роз'яснення, що слід розуміти під ними, оскільки основне питання, яке виникає у зв'язку із їх вживанням, – скільки особі необхідно вчинити дій і якими вони мають бути, щоб злочинний вплив був встановлений або поширений у суспільстві, та яким чином це встановлення або поширення можна об'єктивно визначити. Очевидно, що сама можливість встановлення чи поширення якогось явища

у суспільстві залежить від особливостей такого суспільства (структури його населення, особливостей географії, особливостей свідомості членів цього суспільства врешті-решт), і в одному суспільстві одне явище може поширюватися швидше, а в іншому – повільніше;

– саме по собі вживання розмитого терміна «суспільство» у формулюванні складу злочину породжує іншу невизначеність: власне про яке суспільство йдеться? Під суспільством розуміють сукупність людей, об'єднаних певними відносинами, обумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ; певний економічний лад, а також відповідну надбудову; усіх жителів певного краю, міста [5, с. 1417]. Імовірно, законодавець у цьому випадку мав на увазі певну сукупність людей, яка постійно проживає на певній території. Однак незрозуміло, якими демографічними та географічними межами мають керуватись правоохоронні органи та суд для того, щоб визначити те саме суспільство, щоб кваліфікувати дії особи за ст. 255-1 КК України;

– якщо припустити, що злочинний вплив дійсно було умисно встановлено або поширено у суспільстві, то виникає питання встановлення тривалості існування такого впливу в часі та моменту, з якого такий вплив може вважатися припиненим, а отже і припинено вчинення злочину, передбаченого ст. 255-1 КК України.

3) Щодо злочинної діяльності як об'єкта злочинного впливу

З урахуванням уточненого визначення злочинного впливу в розумінні примітки до ст. 255 КК України можна виокремити об'єкт такого впливу – ним є прямо чи опосередковано (через розподіл активів) злочинна діяльність. Проте визначення терміна «злочинна діяльність» у законодавстві України наразі немає, а його використання породжує питання: що вважати злочинною діяльністю та чи охоплюється терміном «злочинна діяльність» діяльність, спрямована на вчинення кримінальних проступків, а не злочинів? Оскільки до кримінальних проступків належать такі найпоширеніші кримінальні правопорушення, як, наприклад, умисне легке тілесне ушкодження (частини 1, 2 ст. 125), крадіжка (ч. 1 ст. 185), шахрайство (ч. 1 ст. 190), хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України), слід припустити, що їх вчинення не може визнаватися злочинною діяльністю, а отже вони не можуть бути об'єктом злочинного впливу. Втім, вирішення цього питання, вочевидь, залежатиме від судової практики.

4) Щодо об'єктивних ознак злочинного впливу

Зазначені вище дві частини дефініції злочинного впливу, в яких перелічено діяння, що складають його об'єктивні ознаки (перша – сприяння, спонукання, координація злочинної діяльності; друга – організація або безпосередній розподіл коштів), розташовані послідовно одна за одною без сполучників «та» чи «або». Таке формулювання нашою наукою на інше питання: чи необхідно для визнання дій особи злочинним впливом, щоб діяння, зазначені в цих двох частинах, були наявні в сукупності, чи достатньо наявності хоча б одного з них? На нашу думку, враховуючи те, що в обох частинах визначення окремо міститься вказівка на злочинну діяльність, яка є об'єктом злочинного впливу, до того ж у першій частині зазначено невичерпний перелік дій, які особа може вчиняти стосовно цієї діяльності, а в другій – невичерпний перелік активів, які особа розподіляє, то між цими частинами все ж – *de lege ferenda* – має бути сполучник «або». Отже, для визнання дій особи злочинним впливом вона має сприяти, спонукати або координувати злочинну діяльність, або здійснювати розподіл активів, спрямованих на її забезпечення. При цьому здійснення розподілу активів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, можна вважати щонайменше одним із випадків сприяння такий діяльності. Отже, необхідність виокремлення організації або безпосереднього розподілу коштів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, як однієї з об'єктивних ознак злочинного впливу, або принаймні відокремлення цих дій від сприяння злочинній діяльності, в принципі, є сумнівною.

5) Щодо невичерпності у формулюваннях, вжитих у визначенні злочинного впливу в КК України

У визначенні поняття злочинного впливу законодавець використовує такі формулювання, як «будь-які дії особи...», «інші особисті якості...», «інший вплив...», «інші активи...», що зовсім не допомагає чіткому розумінню того, що він мав на увазі. Використання таких формулювань, з одного боку, робить термін «злочинний вплив» занадто широким, а вказівку на авторитет особи чи невичерпний перелік її дій («сприяє, спонукає, координує...»), які вона може вчиняти, взагалі непотрібною. Окрім того, важко уявити ситуацію, коли будь-який вплив з боку особи, у тому числі й злочинний, здійснюється нею без наявності якихось особистих якостей. Фахівці

вказують, що такий занадто широкий підхід до визначення суперечить принципу правової визначеності як складовій частині ширшого принципу верховенства права, з чим важко не погодитись [11]. З іншого боку, стосовно використання фрази «інший вплив...» дослідники проблем формулювання законодавчих дефініцій наголошують, що під час створення нового терміна не слід визначати його через той самий термін або те саме словосполучення (так зване правило заборони кола), тобто злочинний вплив не можна визначати через інший вплив [12, с. 12; 13, с. 49].

Видаливши ці слова із запропонованого вище уточненого визначення злочинного впливу та враховуючи висловлені попередні зауваження, можна отримати лаконічний, але більш конкретизований варіант: *злочинний вплив – це дії особи, які полягають у сприянні, спонуканні, координації нею злочинної діяльності, зокрема в організації або безпосередньому розподілі активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.*

б) Щодо співвідношення злочинного впливу та підвищеного злочинного впливу, а також їх суб'єктів

У розумінні примітки до ст. 255 КК України можна виділити принаймні два види (ступені) злочинного впливу: а) звичайний, визначення якого міститься у п. 1 примітки, і б) підвищений, який безпосередньо не згадано в самому тексті примітки, але оскільки п. 2 примітки надає визначення суб'єкта підвищеного злочинного впливу, то має існувати і відповідний вплив.

Відрізнити звичайний злочинний вплив від підвищеного можна, проаналізувавши та порівнявши визначення понять «злочинний вплив» та «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», що містяться в примітці: для того, щоб особа визнавалась суб'єктом підвищеного злочинного впливу, окрім здійснення звичайного злочинного впливу, вона має координувати злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. Отже, за логікою законодавця, підвищений злочинний вплив охоплює звичайний і відрізняється від нього тим, що до дій, які утворюють об'єктивні ознаки звичайного

злочинного впливу, додається елемент координації злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

Однак таке розуміння підвищеного злочинного впливу є невдалим, по-перше, через невизначеність поняття «злочинна діяльність» і, по-друге, тому, що одним із діянь, які утворюють об'єктивні ознаки «звичайного» злочинного впливу, вже є координація злочинної діяльності, до того ж жодного застереження стосовно того, що це не може бути координація злочинної діяльності інших осіб, які вже здійснюють злочинний вплив, у п. 1 примітки до ст. 255 КК України немає. Отже, відмежувати звичайний злочинний вплив від підвищеного неможливо, як і відрізнити суб'єкта звичайного злочинного впливу від суб'єкта підвищеного.

Висновки

Злочинний вплив – це комплексне явище, яке має не тільки кримінально-правову, а й кримінологічну складову і може розглядатись щонайменше у трьох різних вимірах. Злочинний вплив є також частиною ширшого поняття протиправного впливу. Визначення злочинного впливу, яке міститься у п. 1 примітки до ст. 255 КК України, є невдалим і має недоліки, які роблять його беззмістовним та практично не застосовним. Враховуючи, що від розуміння зазначеного поняття злочинного впливу залежить кримінально-правова кваліфікація дій особи за новими статтями, введеними до розділу IX КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки», можна припустити, що ці статті КК України залишаться «мертвими», а підозри та обвинувачення у вчиненні злочинів, передбачених ними, навряд чи будуть доведені стороною обвинувачення у суді. Окрім недоліків у визначенні поняття злочинного впливу в примітці до ст. 255 КК України, нова ст. 255-1 КК України містить також цілу низку інших суттєвих прорахунків, які унеможливають її застосування. У зв'язку з цим зазначені статті КК України мають бути переглянуті та змінені законодавцем, зокрема з урахуванням висловлених вище зауважень.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 04.06.2020 № 671-IX. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#n7> (дата звернення: 10.11.2020).
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
3. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
4. Словник української мови : [в 11 т.] / [АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні] ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1 : А-В / ред. тому: П. Й. Горещкий [та ін.]. 1970. XXVII, 799 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
6. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід

- (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 3 : 3 / ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 1972. 744 с.
7. Кримінальний кодекс України : Кодекс України ; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 10.11.2020).
 8. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0002700-04> (дата звернення: 10.11.2020).
 9. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін. ; за ред. В. В. Голіні і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 513 с.
 10. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0013700-05> (дата звернення: 07.12.2020).
 11. Хавронюк М. І. Кримінальний закон – двосічне лезо: з ним треба бути обережнішим. *Центр політико-правових реформ*. URL: http://pravo.org.ua/ua/review/points/June_points_2020 (дата звернення: 10.11.2020).
 12. Артикуца Н. В. Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій. *Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнар. наук. конф. «Шості осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 26–27 жовт. 2007 р.) : [у 3 ч.] / МОН України, Хмельн. ун-т управління та права. Хмельницький : Вид-во Хмельн. ун-ту упр. та права, 2007. Ч. 1 : Теорія та історія держави і права; Історія політичних та правових вчень; Філософія права; Конституційне право; Екологічне право; Земельне право; Аграрне право; Міжнародне право; Порівняльне правознавство. С. 6–13.
 13. Косович В. Правові дефініції як засіб забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 43–52.

References

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za zlochyny, vchyneni zlochynnoiu spilnotoiu : Zakon Ukrainy [On amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding liability for crimes committed by criminal community: The Law of Ukraine] No. 671-IX. (2020). [zakon.rada.gov.ua. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#n7](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#n7) [in Ukrainian].
2. Khavroniuk, M. I. (2014). *Kryminalne pravo* [Criminal law]. Handbook. Kyiv [in Ukrainian].
3. Koziubra, M. I. (2015). *Zahalna teoriia prava* [Theory of law]. Handbook. Kyiv [in Ukrainian].
4. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovyk ukrainskoi movy v 11 t. T. 1: A-V* [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. (Vol. 1). Kyiv [in Ukrainian].
5. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Dictionary of the modern Ukrainian language]. Dictionary. Kyiv [in Ukrainian].
6. Bilodid, I. K. (Ed.). (1972). *Slovyk ukrainskoi movy v 11 t. T. 3: Z* [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. (Vol. 3). Kyiv [in Ukrainian].
7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine] No. 2341-III. (2001). [zakon.rada.gov.ua. https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14](https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14) [in Ukrainian].
8. Pro zastosuvannia sudamy zakonodavstva pro vidpovidalnist za vtiahnennia nepovnoolitnikh u zlochynnu chy inshu antyghromadsku diialnist: Postanova Verkhovnoho sudu Ukrainy [On court application of the legislation on liability on involvement of minors in crimes or other antisocial activities: Resolution of the Supreme Court of Ukraine] No. 2. (2004). [zakon.rada.gov.ua. https://zakon.rada.gov.ua/go/v0002700-04](https://zakon.rada.gov.ua/go/v0002700-04) [in Ukrainian].
9. Holina, V. V., & Holovkin, B. M. (Eds.). (2014). *Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny* [Criminology General and Special Part]. Handbook. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Pro praktyku rozghliadu sudamy kryminalnykh sprav pro zlochyny, vchyneni stiikymy zlochynnymy obiednanniamy: Postanova Verkhovnoho sudu Ukrainy [On court practice of consideration of criminal cases on crimes committed by persistent criminal groups: Resolution of the Supreme Court of Ukraine] No. 13. (2005). [zakon.rada.gov.ua. https://zakon.rada.gov.ua/go/v0013700-05](https://zakon.rada.gov.ua/go/v0013700-05) [in Ukrainian].
11. Khavroniuk, M. I. (2020). Kryminalnyi zakon – dvosichne lezo: z nym treba buty oberezhnshym [Criminal law is a double-blade: need to be careful with it]. *Centre of Policy and Legal Reform. pravo.org.ua*. http://pravo.org.ua/ua/review/points/June_points_2020 [in Ukrainian].
12. Artykutsa, N. V. (2007). Terminolohiia zakonodavstva i problemy zakonodavchykh definitiisii [Terminology of the legislation and problems of legal definitions]. In *Aktualni problemy yurydychnoi nauky: zb. tez mizhnar. nauk. konf. "Shosti osinni yurydychni chytannia"* [Relevant problems of legal science: compendium of theses of international scientific conference "The sixth autumn legal readings"]. Thesis of the conference (pp. 6–13) [in Ukrainian].
13. Kosovych, V. (2013). Pravovi definitiisii yak zasib zabezpechennia stvorennia doskonalykh normatyvno-pravovykh aktiv [Legal definitions as a tool of enforcement of creation of perfect legal acts]. *Visnyk of the Lviv University. Series law*, 57, 43–52. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2013_57_8 [in Ukrainian].

Artem Nikitin

CRIMINAL INFLUENCE AND PROBLEMS OF ITS DEFINITION IN THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article researches the term “criminal influence” which was introduced to the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the CC of Ukraine) by the Law of Ukraine “On amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding liability for crimes committed by criminal community”, and its correlation with the institute of complicity in a crime, in particular with objective elements of accomplices in a crime, as well as with illegal influence. The author concludes that there may be one narrow and two broad types of understanding of this term. Moreover, criminal influence may be considered not only from the criminal legal but also from the criminological point of view. Criminal influence is a part of the broader term of illegal influence. However, in contrast to other types of illegal influence, criminal influence, due to its social danger, is limited by the state specifically by the means of criminal law.

The term of criminal influence introduced to the Ukrainian criminal legislation has serious gaps, so that it is extremely poor and practically inapplicable. Moreover, not only this term defined in the note to Art. 255 of the CC of Ukraine, but also *corpus delicti* provided for in Art. 255-1 of the CC of Ukraine (intentional establishment or dissemination of the criminal influence in society) should be substantially revised. The usage of general formulations and abstract concepts in the disposition of Art. 255-1 of the CC of Ukraine, as well as non-exhaustive lists of objective and subjective elements in the definition of the term of criminal influence violates the principle of legal certainty as a part of a broader rule of law principle. Bringing individuals to the criminal liability for committing crimes related to the criminal influence (intentional establishment or dissemination of the criminal influence in society and request for its application) or conviction of individuals for these crimes with a high probability will cause substantial violations of fundamental principles of criminal law and human rights.

Keywords: criminal liability, complicity in crime, criminal activity, rule of law principle.

Матеріал надійшов 23.12.2020

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)